

DARIUSZ WOJAKOWSKI

Uniwersytet Rzeszowski

WIELOKULTUROWE KONTEKSTY MARKI LOKALNEJ, REGIONALNEJ I NARODOWEJ NA POGRANICZU

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie ram teoretycznych, użytych do przygotowania i realizacji badań w ramach dwóch edycji projektu *Odświeżone tworzenie i propagowanie marek (narodowej, lokalnej, regionalnej) w społecznościach lokalnych*. Z perspektywy zamieszczonych w niniejszym tomie badań, obok kluczowych dla całości projektu zagadnień marki terytorialnej i społeczności lokalnych, najważniejsze kategorie teoretyczne to zróżnicowanie kulturowe, wielokulturowość i pogranicze. Przedstawione tu rozważania starają się przede wszystkim ukazać, w jakim zakresie wielokulturowość może być traktowana jako istotny kontekst tworzenia marek terytorialnych w społecznościach pogranicza. Ten cel nakazuje krytyczne spojrzenie na socjologiczne i społeczne użycia owej kategorii. Wielokulturowość kojarzona jest w Polsce dość powszechnie z relacjami społecznymi na pograniczach narodowych, ale niektórzy badacze wskazują, że jest to związek nieoczywisty [por. Sadowski 2005; Sadowski 2011; Wojakowski 2016]. Dlatego problem form obecności wielokulturowości na pograniczu jest drugim podejmowanym tu zagadnieniem. Zauważyć należy, że takie postawienie problemu oznacza, że nie każde rozumienie wielokulturowości, jak i nie każdy aspekt jej szerokiego rozumienia [por. Rex 1997] ma zastosowanie do opisanego relacji kulturowych na pograniczu. Trzecia część analizy – odwołując się do materiału empirycznego z badań – stara się ukazać obserwowane lokalnie użycia wielokulturowości.

Problem kategorii wielokulturowości w badaniach na pograniczu

Jednym z wymiarów określających kulturowe uwarunkowania tworzenia marki lokalnej, regionalnej i narodowej w realizowanym projekcie

było etniczno-kulturowe zróżnicowanie badanych społeczności lokalnych. W wymiarze tym opisywane w niniejszym tomie miejscowości lokowały się na biegunie zróżnicowania etnicznego w opozycji do monokulturowych społeczności Polski centralnej. Zarówno Przemyśl, jak i Sanok są współcześnie społecznościami realnie dwuetnicznymi [por. Fiń, Nijander-Dużińska, 2018]. W przypadku części badanego Przemyśla tematyka relacji polsko-ukraińskich była przedmiotem wielu analiz i opracowań [por. Solarczyk 1999; Wojakowski 2000; Buzalka 2007; Borowik i in. 2010].

Zróżnicowanie etniczne opisywane bywa w kategoriach wielokulturowości, co także było do tej pory praktyką w odniesieniu do południowo-wschodniej Polski [Wojakowski 2002; Buzalka 2007: 133-157; Borowik i in. 2010]. Zastosowanie tej kategorii w odniesieniu do zasadniczo monokulturowego społeczeństwa polskiego budzi jednak wątpliwości badaczy. Andrzej Sadowski zauważa, że nawet w stosunku do społeczeństwa regionalnego – i to tak zróżnicowanego jak społeczeństwo Podlasia – wypada raczej mówić o zróżnicowaniu kulturowym niż realnej wielokulturowości [por. Sadowski 2005; Sadowski 2011]. Spostrzeżenie to wiąże się z faktem, że patrząc z perspektywy społeczności lokalnej pogranicza, takie kategorie jak wielokulturowość, kultura narodowa, europejskość, ale też – co tu szczególnie istotne – marka terytorialna, są pewnymi koncepcjami kształtowanymi na zewnątrz tych społeczności i im proponowanymi [Kurczewska 2008] lub narzucanymi [Zarycki 2013].

Ponadto sam termin wielokulturowość z racji własnej sławy w badaniach społecznych cechuje się nieokreślonością, wieloznacznością i nieprecyzyjnością [por. Śliż, Szczepański 2011; Sadowski 2011]. Nakłada się to na popularność terminu w europejskim dyskursie społeczno-politycznym, co z kolei wzbudza różnego rodzaju emocje. W kontekście tego dyskursu zauważyć należy, że termin ten odnosi się do centralnych wartości Unii Europejskiej, których realizacja wpisana jest w system integracji społecznej oraz aktywizacji kulturowej na wszystkich poziomach życia społecznego krajów-członków. Z drugiej strony, wielokulturowość spotyka się z publiczną krytyką nie tylko ze strony radykalnych przeciwników integracji europejskiej, ale także ze strony znaczących w UE polityków [por. Illmer, 2010; Malik 2015]. Niezależnie od tych głośnych deklaracji i ewidentnych różnic poglądów (oprócz radykalnych poglądów antywielokulturowych istnieją też radykalne poglądy multikulturalistyczne), problem wielokulturowości nadal jest elementem debat publicznych w krajach europejskich, niezależnie od skali ich faktycznego zróżnicowania kulturowego. Oznacza to, że sprawa wielokulturowości też jest uznawana za istotną nawet w społeczeń-

stwach Europy Środkowej, znacznie mniej zróżnicowanych dziś niż kraje zachodnie. Z tym zewnętrznym naciskiem na wielokulturowość zderza się regionalne doświadczenie zróżnicowania kulturowego regionów pogranicza [por. Sadowski 2005], co tworzy bardzo skomplikowaną mozaikę przekonań i praktyk związanych z wielokulturowością na pograniczu wśród jego mieszkańców [por. Wojakowski 2015; Wojakowski 2016].

Warto tu zauważyć, że różne kategorie związane ze zróżnicowaniem kulturowym są nie tylko przedmiotem dyskusji naukowców, ale też narzędziem komunikacji przez podmioty społeczne swoich celów i wartości. Na przykład, zasady kreowania polityki kulturalnej Rady Unii Europejskiej przyjęte jeszcze w 2007 roku opisują jako cel tej polityki „propagowanie różnorodności kulturowej i dialogu międzykulturowego” [Rezolucja Rady UE 2007/C 287/01]. Kategorie te z czasem są przeciwstawiane wielokulturowości, co wskazane jest *explicitie* na stronie Komisji Europejskiej:

Dialog międzykulturowy jest zasadniczo wymianą poglądów i opinii między różnymi kulturami. W przeciwieństwie do wielokulturowości, gdzie nacisk kładziony jest na zachowanie odrębnych kultur, dialog międzykulturowy dąży do ustanowienia powiązań i wspólnej płaszczyzny między różnymi kulturami, społecznościami i ludźmi, promując zrozumienie i interakcję [https://ec.europa.eu/culture/policy/strategic-framework/intercultural-dialogue_en].

Takie społeczno-polityczne wyobrażenia nakładają się na naukowe analizy stanu zjawisk związanych ze zróżnicowaniem kulturowym. Dlatego można odnieść wrażenie, że – jak piszą Anna Śliż i Marek Szczepański [2011: 17] – wielokulturowość „to świat nie do końca poddający się jakiegokolwiek naukowej kontroli”. Jest to jednak element świata społecznego, który według Kenana Malika [2015] ma istotne implikacje dla wszystkich aspektów życia zarówno w wymiarze jednostkowym, lokalnym, jak i globalnym. Także Malik wskazuje na fakt, że polityki wielokulturowości realizowane w różnych krajach europejskich są błędnie interpretowane jako opisanie obiektywnego „stanu społeczeństwa”.

Widać w tych zestawieniach ważność i słabość wielokulturowości jako kategorii analitycznej. Te dwie cechy ujawniają się tak samo na pograniczu wschodnim Polski. Słabość tej kategorii widoczna jest wtedy, kiedy zapytać o nią w kategoriach ogólnospołecznego ładu stosunków międzyetnicznych, opierającego się na „wysokim stopniu instytucjonalizacji i dynamiki zróżnicowania kulturowego” [Sadowski 2011: 58]. Wielokulturowość jako zjawisko opisujące pewien całokształt relacji międzyetnicznych na pograniczu nie występuje. Z drugiej jednak strony, odwołania do tego pojęcia pojawiają

się w różnych lokalnych i regionalnych dyskursach i praktykach. Choć nie ma jej w formie powszechnego ładu normatywnego, to „bywa” w owych praktykach, sytuacjach i wyobrażeniach. Ku tym formom przejawiania się wielokulturowości zwracają się badania lokalne.

Dwie formy obecności wielokulturowości na pograniczu

Opisany wcześniej stan rzeczy i dyskursów związanych z wielokulturowością powoduje poważny dylemat w odnoszeniu tej kategorii do zjawisk pogranicza. Z perspektywy zróżnicowania kulturowego pogranicza polsko-ukraińskiego wielokulturowość – zgodnie z sugestią Sadowskiego – jest nieistniejącą abstrakcją. Z perspektywy globalnego przenikania się kultur [Śliż, Szczepański 2011] jest jednak obecna w różnych, niekoniecznie etnicznych formach. Pisze o tym szeroko Joanna Kurczewska proponując kategorię wielokulturowości jako sposób analizy polskiego społeczeństwa – i relacji kulturowych – w perspektywie ramy metakultury różnicy i różnorodności [2015: 31]. Propozycja ta pozwala na potraktowanie wielokulturowości w specyficznym kontekście teoretycznym. Przede wszystkim jest to wprowadzenie do analizy struktur kulturowych różnicy, czyli głównej kategorii postmodernistycznej [Bauman 1995; Gupta, Ferguson 1997]¹.

Kurczewska analizuje jednak owe procesy wytwarzania różnicy w perspektywie mezospołecznej. Istotnym punktem odniesienia dla tego ujęcia wielokulturowości są bowiem spektakle kulturowe, które można potraktować jako konstruowanie określonych sensów i symboli (a więc kultury), które są nie tyle procesem intrakulturowym (czyli wewnątrz jednolitego systemu kultury), ile interkulturowym [por. Kurczewska 2015: 31]. To powoduje, że przedmiotem analizy są konkretne przedstawienia kulturowe będące budowaniem powiązań pomiędzy różnicą temporalną: przeszłością i terażniejszością [Kurczewska 2015: 33 i nast.] lub też różnicą strukturalną w terażniejszości. Ten drugi przypadek jest przez Autorkę ilustrowany przez międzynarodowy festiwal folkloru, czyli: „Spotkanie kultur przedstawione na dwóch poziomach, społecznym i kulturowym – odbywa się w terażniejszości, a dokładniej w terażniejszości rozszerzonej, bo uwzględniającej przetworzenia tradycji obyczajowych czy muzycznych dawniej wytworzonych. (...), [Spotkanie – dop. D.W.] konfiguracji kulturowych składających się na polską kulturę

¹ Należy jednak zauważyć, że kategoria różnicy posiada też istotne walory właśnie dla analizy strukturalnej [por. Luhmann 2007: 24-29].

wyrażoną środkami sztuki ludowej, z odpowiednimi typami konfiguracji artystyczno-folklorystycznych kultur obcych” [Kurczewska 2015: 43-44].

Spektakl taki jest szczególnie istotny dlatego, że daje się w nim zaobserwować ustanawianie „na kilku poziomach agregacji społecznej przestrzeni kulturowych” [Kurczewska 2015: 47]. Oznacza to, że z jednej strony możemy obserwować relacje, które tradycyjnie w socjologii były rozpoznawane jako „wielokulturowe” (obecność przedstawicieli obcych etnicznie kultur) z kontaktem międzykulturowym przebiegającymi na linii tradycja – nowoczesność (zarówno w odniesieniu do muzycznych form, jak i form organizacji czasu wolnego) oraz kultura ludowa (regionalna) – narodowa.

W tej formie relacje międzykulturowe są w dzisiejszych czasach nieuchronne zarówno na pograniczu etnicznym, jak i poza nim. Istotą propozycji J. Kurczewskiej nie jest przy tym śledzenie wszelkich możliwych przejawów takiej wielokulturowości, ale ich „silnych manifestacji” – takich wydarzeń, które są szczególnie zorientowane na wyrażanie odmiennych wzorów kulturowych i ich konfigurowanie (tak, jak na festiwalach folklorystycznych). Można więc nazwać tę formę wielokulturowości spektaklami wytwarzania różnorodności.

Jednocześnie projekt wielokulturowości proponowany przez J. Kurczewską rozwija wcześniejszą tradycję badania zjawisk narodowych z perspektywy nowej lokalności [por. Kurczewska 2003; 2004]. Perspektywa ta przywiązywała sporo uwagi do istnienia ideologii lokalności [Sulima 2001; Kurczewska 2004], czy też kulturowych projektów lokalności [Wojakowski 2006]. Dlatego też analiza spektakli kulturowych może zostać uzupełniona o drugą perspektywę ujmowania wielokulturowości, jako składowej produkowanych w lokalnych interakcjach definicji sytuacji, czy też intersubiektywnych wyobrażeń (interpretacji), [por. Wojakowski 2015: 2016]. Wielokulturowość jest wtedy „jedną z wartości społecznych (...) a nie zasadą zorganizowania świata wartości w społeczeństwach zróżnicowanych etnicznie. Dlatego jej wyobrażenia mogą abstrahować od konkretnych układów etnicznych, relacji międzykulturowych, rozwiązań politycznych” [Wojakowski 2015: 73]. Również tu, jak w ujęciu Kurczewskiej, wielokulturowość oddala się od tradycyjnego jej rozumienia. W przypadku zwrócenia się ku indywidualnym rozumieniom wielokulturowości badamy nowe przekształcenia wyobrażenia różnicy kulturowej. W kontekście zbiorowości wieloetnicznych „owo «potoczne» rozumienie wielokulturowości jest bowiem faktem kulturowym, który może istotnie oddziaływać na formy kontaktów międzykulturowych” [Wojakowski 2016: 159-150]. Drugą formę obecności

wielokulturowości można zatem określić jako wytwarzanie interpretacji (wyobrażeń) różnicy.

Analiza wyobrażenia wielokulturowości, czy wielokulturowości jako faktu kulturowego wrażliwa jest na odczytywanie aspektu strukturalnego kultury przez odniesienie się do napięcia w procesie kształtowania się indywidualnych i lokalnych wyobrażeń wielokulturowości w kontekście ich współoddziaływania z kontekstami ponadlokalnymi: globalnymi, europejskimi i narodowymi [Wojakowski 2016: 152]. Są to owe różne „agregacje społeczne przestrzeni kulturowej” [Kurczewska 2015: 47], które nie tylko stanowią układy odniesienia dla ustalania różnicy, ale reguły rozpoznawania tego, co jest różnicą.

Oznacza to, że w rzeczywistości pogranicza pozostające pod wpływem procesów globalizacji wielokulturowość znajdują swoje zaczepienie w wytwarzaniu sytuacji, które mogą być identyfikowane, jako: (a) wytwarzanie różnorodności przez spotkanie się różnych kultur (niekoniecznie etnicznych) w wymiarze diachronicznym i synchronicznym oraz (b) wytwarzanie interpretacji, które pozwalają na identyfikację określonych sytuacji jako wielokulturowe. Jest też tak, że te pierwsze sytuacje – spektakle wielokulturowe – mogą być ramifikowane przez konstruowane w ich przebiegu interpretacje wielokulturowości, będące wynikiem negocjowania wyobrażeń z różnych poziomów dyskursu publicznego [Wojakowski 2016: 159].

Dopiero uwzględnienie tych ustaleń na temat wielokulturowości pozwala na nowe rozpoznanie sytuacji środowisk dwuetnicznych i wielokulturowych, które były przedmiotem niniejszych badań.

Co się dzieje z wielokulturowością lokalnie?

Jak wspomniano, zróżnicowanie etniczne w badanych społecznościach lokalnych ujawnia się w stopniu minimalnym, tj. na poziomie istnienia lokalnych grup mniejszościowych (co należy podkreślić – dość nielicznych) oraz ich instytucji kulturalnych i religijnych. Jeżeli jednak uwzględnimy ujmowanie wielokulturowości w kategoriach metakultury różnicy lub wartości w ramach lokalnego dyskursu publicznego, to obraz zjawisk powiązanych z tą kategorią jest dużo bardziej zróżnicowany.

W odniesieniu do perspektywy proponowanej przez J. Kurczewską zauważyć należy, że przekracza ona zastosowane w badaniach kryterium wielokulturowości-monokulturowości. Tworzenie wielokulturowości w spektaklu zorientowanym na strukturalne różnice kulturowe może bowiem mieć miejsce także w społecznościach etnicznie niezróżni-

cowanych. Może też dotyczyć różnicy kulturowej, która nie ma źródeł w odmienności narodowej. Wyraźnym przykładem takiego zjawiska w badanych społecznościach jest problem relacji między kulturą wyższą a kulturą popularną.

Wielu badanych animatorów kultury silnie dostrzega odmiennosc tych dwóch przejawów kultury narodowej. Jednocześnie święto miejskie jest spektaklem, w którym elementy tego, co popularne i elitarne są planowo łączone. Jest to szczególnie widoczne podczas Wincentiady:

...trzeba było wybrać pewien kompromis – musi to być impreza prorodzinna, impreza mająca charakter rozrywkowy ale za razem jakiś i edukacyjny, czyli rozrywka na dobrym poziomie, elementy edukacji, które pomagają w rozwoju, chociażby artystycznym, dzieci ale także i koncerty, spektakle dla tych, którzy przychodzą po prostu się pobawić, szukają rozrywki, relaksu w niedzielny dzień, (P2_13).

W 2013 roku taki dualny układ był bardzo widoczny w programie, w którym obok koncertu muzyki popularnej i prezentacji tańca współczesnego, były organizowane takie imprezy towarzyszące, jak spotkanie z autorem książki poświęconej historii Przemyśla, czy spektakl teatru Fredreum.

Inaczej interpretowany był Jarmark Sanocki. Osoby spoza organizatorów wydarzenia widziały w nim emanację kultury popularnej, która ustawiana była w opozycji do „autentyczności” innych przedsięwzięć kulturalnych podejmowanych albo przez wyspecjalizowane instytucje (Muzeum-Skansen), albo mniejszość narodową (ukraińską). W tym układzie elementy tradycyjnie wielokulturowe (obecność tradycji ukraińskiej, ale też regionalnej łemkowskiej i bojkowskiej) lokowane były po obu stronach różnicy kulturowej. Po stronie kultury wyższej, jako profesjonalne przedstawienie tradycji ludowej (Festiwal Folklorystyczny organizowany przez Muzeum Skansen; autentyczne ikony), zaś po stronie kultury popularnej, jako komercyjne wykorzystanie elementów ikony i regionalnej tradycji.

Warto w tym kontekście zauważyć, że owo podejście teoretyczne pozwala także na problematyzowanie różnic etnicznych w nieetnicznych kontekstach. Opozycja kultury wyższej *versus* popularnej jest tylko jednym z takich kontekstów. Przykład sanocki pokazuje, że treści etniczne są w tym kontekście wykorzystywane przez obie strony „różnicy kulturowej”. Stają się one zatem lokalnymi zasobami w dyskursie potocznym. Autentyczność ikony, czy wzorów ludowych jest przedmiotem zainteresowania (i obrony) nie tylko ukraińskiej grupy mniejszościowej, ale przedstawicieli lokalnych instytucji kultury.

Podobną rolę specyficznego zasobu kulturowego treści etniczne mogą odgrywać w kontekście lokalnym, czy też opozycji wiejskość–miejskość. Analizując Jarmark Sanocki w perspektywie spektaklu organizującego różnicę między lokalnością/regionalnością Sanoka a światem zewnętrznym [por. Kurczewska 2015: 43-44], to przeplatanie elementów etnicznych ukraińskich z polskimi jest widoczne w każdej jego edycji. Sama obecność ikony (od 2015 roku nazywa się on ponownie Jarmarkiem Ikon), ale też dobór artystów występujących podczas Jarmarku, ostatnio zaś (2016 rok) współpraca z Skansenem powodują, że jest to spektakl wysoce związany z kulturą popularną, który odwołuje się do lokalności i regionalności wyróżniającej się etnicznym zróżnicowaniem. Należy jednak podkreślić, że jest to zróżnicowanie treści kulturowych, niekoniecznie grup etnicznych. Konstatacja przedstawicielki mniejszości ukraińskiej: „zobaczyłam właśnie, że Polacy robią naszą kulturę”, odnosi się nie tylko do kontekstu, w jakim została użyta, czyli pisania ikon. Zjawisko to można zauważyć też w innych obszarach aktywności kulturowej, szczególnie w sferze muzyki i tańca. W Sanoku i okolicach można zauważyć zatem zjawisko, że polska większość etniczna korzysta z zasobów kultury ukraińskiej do podkreślania własnej odrębności regionalnej.

Kolejny kontekst, w którym podkreślana jest kultura miejska, mieszczańska widoczny jest w Przemysłu. Tutaj jednak uwypuklane są etnicznie polskie treści kulturowe kojarzone z miejskością. Warto jednak zauważyć, że na obrzeżach spektaklu, jakim jest Wincentiada, pojawiają się odwołania do kultury niemieckiej i żydowskiej, które w okresie Galicji oraz do II wojny światowej miały istotny wpływ na życie społeczności lokalnej. Są one jednak tak mało uchwytnie, jak dyskusja o kluczowej roli środowisk żydowskich w rozwoju czytelnictwa polskiego oraz organizacji społecznych w Przemysłu na przełomie XIX i XX wieku, czy obecność na wystawie fotograficznej poświęconej cmentarzowi przemyskiemu zdjęć z nagrobkami mieszczan niemieckich. Są to formy, w których zróżnicowanie etnicznie lokowane jest w przeszłości miasta, zapewne z wszystkimi konsekwencjami, które zauważył Juraj Buzalka [2007].

Analiza lokalnych dyskursów w kontekście wytwarzania wyobrażeń wielokulturowości rozszerza niektóre z tych obserwacji oraz wskazuje na nowe aspekty samej wielokulturowości. W dyskursach potocznych badanych społeczności wielokulturowość jest wyraźnie obecna, co ciekawe w dość podobnych znaczeniach, choć w różnych zastosowaniach:

1. Zdecydowana większość badanych w obu miejscowościach, wypowiada się o wielokulturowości w kontekście przeszłości miasta i materialnych

śladów tej przeszłości. Jest to wyraźnie dominująca lokalna interpretacja tej kategorii, która w Przemyślu przekłada się na obraz dzisiejszej społeczności polskiej, jako dziedzica galicyjskiego wielokulturowego mieszczaństwa. Jest też istotne w kontekście budowania marki miasta w oparciu o treści odwołujące się do okresu Autonomii Galicyjskiej (Twierdza Przemyśl, Szwejk). W Sanoku przywoływanie przeszłości wielokulturowości służy natomiast do budowania opozycji między autentyczną kulturą lokalną, która minęła i ma najwyżej swoich instytucjonalnych strażników a współczesnymi popularnymi interpretacjami tej tradycji.

2. Drugim kontekstem – tym razem już współczesnym – który kojarzy się badanym z wielokulturowością to kontakty o charakterze międzynarodowym, związane ze współpracą instytucji lokalnych (najczęściej w ramach miast partnerskich). Jest to ten rodzaj „wielokulturowości”, która jest wysoko oceniana przez rozmówców. Podkreślana jest też w tych wypowiedziach duża różnorodność – może nie tyle samych kultur, ale czasem tylko reprezentantów tych kultur. Warto też zauważyć, że pojawiają się w tych wypowiedziach bardzo konkretne wydarzenia, czy też dokładne opisy „kontaktów międzykulturowych”. To znaczenie też mocniej jest akcentowane w Przemyślu, gdyż orientuje się na podobieństwa z niemieckim miastem partnerskim (Padernborn) w sposobie budowania wizerunku miasta.

3. Trzecie znaczenie wielokulturowości odnosi się do sąsiedztwa narodowego, bliskości granicy i kontaktów transgranicznych (obecne w Przemyślu). Definiowanie wielokulturowości przez obecność granicy państwowej różni się od przypadku poprzedniego przede wszystkim wprowadzeniem bardziej ogólnego opisu. Sama bliskość innego państwa wprowadza nastrój wielokulturowości. W kontekście tej bliskości przywoływane są też wydarzenia, w których dochodzi do kontaktów z mieszkańcami sąsiedniego kraju. Są one potraktowane jako przejaw obecnych lokalnie kontaktów międzykulturowych. To rozumienie wielokulturowości w Przemyślu może stanowić składową specyfikę tożsamościowej miasta na wzór ikony karpackiej w Sanoku. Jest ono jednak zdecydowanie mniej obecne w dyskursie niż dwa wcześniejsze rozumienia wielokulturowości.

4. Zdecydowanie najrzadziej wielokulturowość kojarzona jest z mieszkańcami miasta, którzy są przedstawicielami innych kultur narodowych. Jest to wskazanie na zjawisko, które mieści się tradycyjnym ujęciu wielokulturowości, według którego „stwierdzamy w danym społeczeństwie fakt widocznego zróżnicowania kulturowego” [Mucha 2005: 52]. Tylko w jednym przypadku podane są konkretne przykłady, kiedy kontakty międzykulturowe mają miejsce w społeczności lokalnej (na płaszczyźnie

religijnej). Jednak wyważona ocena rozmówcy wskazuje, że mają one raczej charakter wyjątkowy, a nie powszechny. Pozostałe wypowiedzi na ten temat wskazują natomiast, że obecność ta jest postrzegana jako bycie obok, osobno dwóch grup etnicznych w badanych miastach.

Można więc interpretacje lokalne wielokulturowości postrzegać jako różnorodne, choć wyraźnie dominuje w nich zwrócenie się ku przeszłości i ku „zewnątrznym” innym. Jest to więc kategoria kojarzona ze społecznością lokalną a jednocześnie nieco „eksternalizowana” w stosunku do społecznego „tu i teraz” mieszkańców. Oczywiście pojawiają się tutaj istotne różnice między Sanokiem, gdzie treści ludowej kultury ukraińskiej zostały oswojone także na użytek mieszkańców, a Przemyślem, w którym Wincenciada wyraźnie pomija współczesne etniczne zróżnicowanie społeczności miejskiej. Owa eksternalizacja wielokulturowości ma jednak duże znaczenie dla rozumienia marki lokalnej. Wielokulturowa przeszłość i współpraca z partnerami zagranicznymi spotykają się bowiem w praktykach, które wiążą się z promowaniem miasta na zewnątrz. Wtedy właśnie wielokulturowość jest uznawana za szczególny zasób społeczności w relacjach w polu globalnym.

Wnioski: co oznacza marka wielokulturowa na pograniczu?

Badane społeczności lokalne są współcześnie w niewielkim stopniu zróżnicowane etnicznie. W kontekście tworzenia marki lokalnej i narodowej obecność niepolskich elementów kultury lokalnej ma dużo większe znaczenie, niż samo zaangażowanie w procesy markotwórcze mniejszości narodowych. Analiza zjawisk kulturowych w kategoriach spektaklu w ramach metakultury różnicy oraz lokalnych dyskursów potocznych pokazuje, że zarówno treści kultur etnicznych (ukraińskiej, żydowskiej, niemieckiej), jak i sama kategoria wielokulturowości są wykorzystywane do budowania tożsamości i marki zarówno na poziomie lokalnym, jak i regionalnym. Obecność mniejszości jest też istotnym elementem lokowania własnej społeczności lokalnej w ramach kultury narodowej. Wielokulturowość jest żywą kategorią używaną w badanych społecznościach, choć jej rozumienie odbiega od klasycznych definicji naukowych tego pojęcia. Wielokulturowość kojarzy się głównie z przeszłością i zróżnicowaniem etnicznym tych społeczności przez II wojnę światową. Inne interpretacje wielokulturowości odnoszą się do relacji z partnerami zagranicznymi lub bliskością granicy (transgranicznością miasta). Najrzadziej jest ona rozpoznawana jako współczesne zróżnicowanie etniczne. Jednocześnie tak rozumiana wielokulturowość jest

jednoznacznie postrzegana jako zasób kulturowy miasta, który może być wykorzystany do jego promocji w kraju i za granicą.

Bibliografia

- Bauman Z. (1995), *Wieloznaczność nowoczesna. Nowoczesność wieloznaczna*, Warszawa.
- Borowik I., Dyczewska A., Lizak E. (2010), *Razem i osobno. Religia a dobrostan w warunkach zróżnicowania etniczno-wyznaniowego na przykładzie Przemysła*, Kraków.
- Buzalka J. (2007), *Nation and Religion: The Politics of Commemoration in the South-East Poland*, Berlin.
- Fiń A., Nijander-Dudzińska A. (2018), *Przemysł i Sanok – społeczno-kulturowa charakterystyka badanych społeczności lokalnych*, w niniejszym tomie.
- Gupta A., Ferguson J. (1997), *Beyond 'Culture': Space, Identity and the Politics of Difference*, [w:] A. Gupty, J. Ferguson (red.), *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*, Durham.
- Illmer A. (2010), *Chancellor Merkel says German multiculturalism has 'utterly failed'*, "Deutsche Welle", (<http://www.dw.com/en/chancellor-merkel-says-german-multiculturalism-has-utterly-failed/a-6118859>), [17.10.2010].
- Intercultural Dialogue*, the official website of the European Commission [https://ec.europa.eu/culture/policy/strategic-framework/intercultural-dialogue_en].
- Kurczewska J. (2003), *Dwie ideologie lokalności z narodem w tle*, „Kultura i Społeczeństwo”, t. XLVII, z. 3.
- Kurczewska J. (2004), *Robocze ideologie lokalności. Stare i nowe schematy*, [w:] J. Kurczewska (red.), *Oblicza lokalności. Tradycja i współczesność*. Warszawa.
- Kurczewska J. (2008), *Europeizacja społeczności lokalnych jako problem badawczy*, [w:] J. Kurczewska (red.), *Oblicza lokalności. Ku nowym formom życia lokalnego*, Warszawa.
- Kurczewska J. (2015), *Dwa spotkania międzykulturowe: przedstawienia i konteksty*, „Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa”, nr 6.
- Luhmann N. (2007), *Systemy społeczne*, Kraków.
- Malik K. (2015), *The Failure of Multiculturalism. Community versus Society in Europe*, „Foreign Affairs”, March/April 2015, [<https://www.foreignaffairs.com/articles/western-europe/failure-multiculturalism>]
- Rezolucja Rady Unii Europejskiej nr 2007/ C 287/01*.
- Rex, J. (1997), *The concept of multicultural society*, [w:] M. Guibernau, J. Rex (red.), *The Ethnicity Reader*, Cambridge.
- Sadowski A. (2005), *Od Polski lokalnej do regionalnej*, [w:] W. Wesołowski, J. Włodarek (red.), *Kręgi integracji i rodzaje tożsamości. Polska – Europa – Świat*, Warszawa.
- Sadowski A. (2011), *Społeczeństwo polskie – od zróżnicowanego kulturowo do wielokulturowego. Szanse i zagrożenia*, [w:] A. Śliz, M. Szczepański (red.), *Wielokulturowość: konflikt czy koegzystencja*, Warszawa.

- Solarczyk I. (1999), *Odrodzenie instytucjonalne mniejszości narodowych na pograniczu polsko-ukraińskim w okresie transformacji – Polacy w Drohobyczu i Ukraińcy w Przemyślu*, [w:] M. Malikowski, D. Wojakowski (red.), *Między Polską a Ukrainą. Pogranicze 2020 – Mniejszości – Współpraca regionalna*, Rzeszów.
- Sulima R. (2001), *Małe ojczyzny*, [w:] R. Sulima, *Głosy tradycji*, Warszawa.
- Śliż A., Szczepański M. (2011), *Wielokulturowość: perspektywa konfliktu, czy szansa koegzystencji?*, [w:] Śliż A., Szczepański M. (red.), *Wielokulturowość: konflikt czy koegzystencja*, Warszawa.
- Wojakowski D. (2000), *Religia a konflikty etniczne na pograniczu polsko-ukraińskim*, [w:] M. Malikowski, Z. Seręga (red.), *Konflikty społeczne w Polsce w okresie zmian systemowych*, t. 2, Rzeszów.
- Wojakowski D. (2002), *Polacy i Ukraińcy. Rzecz o pluralizmie i tożsamości na pograniczu*. Kraków.
- Wojakowski D. (2006), *Kultura lokalna, czyli węzeł symboliczny*, [w:] J. Kurczewska (red.), *Oblicza lokalności. Różnorodność miejsc i czasu*. Warszawa.
- Wojakowski D. (2015), *Wielokulturowość jako wartość w społeczności lokalnej pogranicza*, [w:] M. Bieńkowska, W. Żelazny (red.), *Pogranicza: Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Sadowskiego*, Białystok.
- Wojakowski D. (2016), *Wielokulturowość w interpretacjach i działaniach lokalnych. Przypadki z pogranicza polsko-ukraińskiego*, „Pogranicze. Studia Społeczne”, t. XXVII, cz. 2.
- Zarycki T. (2013), *Polskie dyskursy o ‘Wschodzie’ wewnętrznym i zewnętrznym – próba analizy krytycznej*, [w:] T. Zarycki (red.), *Polska Wschodnia i orientalizm*, Warszawa.

SUMMARY

Multicultural contexts of the local, regional and national brand on the borderland

The aim of the article is to present the theoretical framework used to prepare and realisation the research “Celebrating the creation and propagation of brands (national, local, regional) in local communities”. From the perspective of that research, the most important theoretical categories are: cultural diversity, multiculturalism and borderland. The analysis is primarily intended to show the extent to which multiculturalism can be treated as an important context for the creation of territorial brands in borderland communities. It requires a critical look at the sociological and social use of this category. The relation between multiculturalism and social relations on the borderlands is very complex and non-obvious. Therefore, the problem of forms of the presence of multiculturalism on the borderland is the second issue raised in the analysis. That means that not every understanding of multiculturalism, and not every aspect of its broad understanding, is treated as applicable to describe cultural relations on the borderland. The third part of the article – referring to the empirical material from the research – tries to show the locally observed use of multiculturalism.

KEYWORDS: cultural diversity, multiculturalism, borderland